

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 17.051.082
у Запорізькому національному
університеті
доктору наук із соціальних комунікацій,
завідувачу кафедри журналістики
Чернявській Людмилі Віталіївні

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора наук із соціальних комунікацій,
професора, професора кафедри маркетингу Національного технічного
університету «Дніпровська політехніка»

Бутиріної Марії Валеріївни

на дисертацію Червінчук Аліни Олегівни «Феномен війни в
інформаційному просторі України 2015-2018 років» (за матеріалами
воєнної документалістики), поданої на здобуття наукового ступеня доктора
філософії зі спеціальності 061 «Журналістика»

Актуальність обраної теми дослідження

Досвід війни наскрізно просякає інформаційний простір. Попри намагання медіаінституцій дотримуватися офіційної інформполітики варіативні репрезентації війни так чи інакше з'являються у медіадискурсах, чинять вплив на аудиторію, пропонують комунікаційні фрейми й подекуди суперечливу оптику сприйняття воєнних подій. У цьому контексті саме документалістика постає як найбільш затребуваний спосіб фіксації перебігу війни, що характеризується достовірністю, фактологічністю, хронологічною точністю, емпатичністю тощо. Звернення Аліни Олегівни Червінчук до проблеми медіатизації війни в контексті документалістики є на часі з огляду

на потребу всеохопної й об'ємної фіксації воєнного досвіду, виконання соціальними комунікаціями меморіальної функції. Дослідження воєнної документалістики, що репрезентує зафіксовані авторами передумови розгортання воєнного конфлікту на Сході, перебіг подій, свідчення безпосередніх учасників, є, безумовно, актуальним і вагомим.

Важливо, що авторка створює широке концептуальне тло для проблематизації та вивчення проєкції війни у медіадискурсі. Наголошує на чинниках медіапростору, які впливають на репрезентацію будь-яких подій та явищ, зокрема й воєнних: agenda setting, фреймування інформації, застосування моделі розголосу, театралізація подій тощо.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації, їх вірогідність

Положення й висновки дисертації Аліни Олегівни Червінчук обґрунтовані й аргументовані, що забезпечується: комплексністю використання принципів організації процесу дослідження; розлогою теоретико-методологічною базою, яка інтегрує конструктивістські теорії медіа (М.Маклюєн, М.Кастельс, П. Бурд'є, Н. Луман, У. Ліппман), теорії фреймування (І. Гофман, Дж.Батлер), теорії наратології (Ж. Ліотар, Д. Мак-Квейл, В. Шмід, П. Рікер, О. Іванова), концептуальні погляди на медіареєзентації війни (Г.Почепцов, С.Кость, Ю.Казімова), оцінки медіаекспертів ("Детектор медіа"); значним масивом емпіричного матеріалу.

Варто також відзначити релевантність темі, об'єкту і предмету дослідження застосованих наукових методів – загально-наукових і спеціальних – структурного, герменевтичного, наративного та методу якісного контент-аналізу.

Вже на рівні мети авторка декларує свою особливу дослідницьку стратегію – осмислити воєнну документалістику, подану через подвійну рецептивну оптику війни – комбанатанта і некомбанатанта. Такий підхід дозволяє їй вибудувати чітку архітектоніку роботи, в основі якої – зазначена диференціація за типом комуніканта.

Робота складається зі Вступу, трьох розділів, Висновків, Списку використаних джерел.

Перший розділ дослідниця починає з розкриття особливостей інформаційного простору, що безпосередньо впливають на способи представлення воєнної дійсності та водночас визначають логіку поведінки комунікантів, які формують український воєнний дискурс.

Дійсно, спосіб репрезентації війни залежить від характеристик інформаційного простору і окремих типів медіа, які фокусують увагу на темі війни. Дослідниця слушно проблематизує явище медіатизації, яке нині охопило всі царини людської життєдіяльності, змінивши уявлення про реальність під впливом зростаючої кількості симулякрів і конструктів. Увиразнює історіографічний та комунікаційний потенціал документального твору, який не лише фіксує реалії, а й створює умови для появи відповідного досвіду у комуніката. Робить слушний висновок щодо оптимального формату репрезентації війни – збірки воєнної документалістики, який забезпечує панорамність і масштабність досвіду з притаманними суб'єктивним нараціям контраверсійності, нередукованості і тяжінням до інтерсуб'єктивності.

Окрему увагу дослідниця приділяє чиннику адресанта, який визначає характер маніфестацій воєнної реальності, тип кодування повідомлення, а відтак і спосіб взаємодії з аудиторією. Дійсно, професійно інституціоналізовані комуніканти створюють репрезентації в умовах жорстких фахових обмежень. Натомість учасники бойових дій персоналізують свій досвід, експлікують у текстах власні переживання.

Другий розділ присвячено аналізу способів висвітлення війни з позиції автора-спостерігача за подіями. Дослідниця визначає характеристики комуніканта, що обмежують його дискурсивну поведінку, слушно зазначає, що професійні комуніканти "встановлюють оповідні рамки – межі коридору сприйняття та розуміння реципієнтами феномену війни; а надалі здійснюють контроль за дотриманням цих встановлених комунікантами меж" (С.72

дисертації). Особливу увагу А.О.Червінчук приділяє варіативності дискурсивних ролей адресанта – як оповідача і як модератора. Розкриває різні форми спостереження за подіями, оприявлені у тексті, – через маніфестації власних суб'єктивних суджень, міркувань військових, яким надається слово, або через цілковиту відстороненість від подій, що описуються. Дисертантка пояснює варіативність підходів до репрезентації подій війни різноманітним комунікаційним намірам адресантів.

Заслуговує на підтримку здійснена дослідницею систематизація комунікаційних стратегій оповідачів у документальних збірках, що поєднують історії некомбатантів. Серед них долання комунікантом бар'єру відстороненого спостереження за подіями; дотримання принципів журналістики співучасті; зосередження уваги на переживаннях/відчуттях героїв; демонстрація війни як причини докорінних змін у житті. Аналіз комунікаційних стратегій дослідниця підкріплює переконливими прикладами й обґрунтуванням інтенцій адресантів, що дозволяє їй розкрити також імпліцитні мотиви текстотворення. Дослідниця окремо типологізує комунікаційні стратегії у збірках формату «хроніка війни».

Безумовно цінним здобутком розділу і дисертаційної роботи в цілому є простежені й зафіксовані авторкою прояви журналістики співучасті.

Особливий наголос авторка робить на хроніках як способі репрезентації війни у причинно-наслідковій послідовності, простежує, як формується інтерсуб'єктивна картина із конкретних одиничних вражень (с. 99), якими засобами забезпечується ефект присутності, як забезпечується модерація в інтерв'ю, як репрезентуються герої тощо. А.О.Червінчук виявляє і систематизує підходи, притаманні саме документальному способу відображення дійсності – фактуальність наративу, дотримання журналістами позиції спостерігача, утримання від оціночних суджень, забезпечення контексту.

Здобутком розділу є також результати аналітичного опрацювання ключових концептів, що уформовують зміст документальних збірок: "війна",

"воїн", "ворог". Особливу увагу дослідниця приділяє і репрезентації жіночих ролей та образів у воєнному документальному дискурсі.

Третій розділ формує уявлення про висвітлення феномену війни з позиції авторів-учасників подій. Дослідниця характеризує застосовану ними рецептивну оптику, що визначає текстотвірні інтенції, обумовлені переживанням "персональної війни" (с.138). А.О. Червінчук слушно зауважує, що документальні хроніки комбатантів не обмежуються професійними детермінантами і вимогами, тож автори, "керовані емоціями", створюють більш виразний дискурс, у якому інтимізується діалог з реципієнтами. Вона розкриває умови, за яких суб'єктивна картина війни перетворюється на інтерсуб'єктивну.

Дослідниця також розкриває екзистенційні стани комбатантів-авторів документальних текстів, характеризує війну, як особливий хронотоп, який "протистоїть мирному світу та перетинається з ним лише завдяки розповідачу та героям збірок, які мігрують між цими світами" (с. 174). Висвітлює грані концепту "війна" (атмосфера, випробування, буденність) тощо.

Висновки, зроблені дослідницею, є синтетичними, аргументованими, переконливими. Авторка рецензованого дослідження висуває нові наукові положення, які збагачують теорію і методологію журналістикознавства в аспектах воєнної документалістики, наративізації історії, медіареєзентації війни.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях

Новизна рецензованої роботи зумовлена тим, що вона є першим системним дослідженням української документальної літератури про воєнні дії на Сході України, де об'єкт дослідницької уваги комплексно розкривається в аспекті організації і репрезентації матеріалу в воєнній історії, комунікаційних намірів авторів, концептуалізованих уявлень про війну у її феноменальному вимірі.

Одержані в роботі результати є достовірними. Достовірність забезпечується добром репрезентативної джерельної бази, апробацією роботи та публікаціями, в яких викладено основні результати дослідження. Матеріали дисертації апробовано на 8 наукових заходах різних рівнів, оприлюднено у 18 публікаціях, серед яких – 1 одноосібна монографія, 2 фахові статті, 3 статті в зарубіжних виданнях, 4 статті у виданнях України, що індексуються в наукометричній базі Index Copernicus, 8 тез та матеріалів конференцій, що засвідчують апробацію результатів та висновків дослідження. Така кількість друкованих праць є цілком достатньою для гідної репрезентації матеріалів дослідження.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження

Результати дисертаційної роботи можуть мати практичне застосування: при викладанні комплексного курсу "Воєнної документалістики" або окремих тем, що розкривають медіареpräзентації війни; здійсненні наукових досліджень воєнного медіадискурсу; у медіапрактиках з відтворення історії російсько-української війни.

Оцінка ідентичності анотації та основних положень дисертації. Анотація адекватно і повною мірою відображає основні положення дисертації, дає достатнє уявлення про наукові здобутки дослідниці щодо феномена війни в інформаційному просторі України. Анотація цілком відповідає вимогам до оформлення робіт такого типу й рівня.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

1. На с.31 дисертації авторка побіжно згадує явище "малих наративів" як різновиду деструктивних текстів. Указаний феномен є частиною масштабної проблеми протистояння гранд-наративів, що маніфестують панівну ідеологію і відображають національну ідею, малим наративам, які, за виразом Ж.Лакана, атакують стратегічний наратив, указують на його межі у поясненні тих чи інших процесів. Ця гостра проблема, на нашу думку, обумовлює необхідність більш докладного аналізу ідеї малих/великих

наративів у рамках наративізації воєнної історії. Такий аналіз міг би збагатити дослідження.

2. У підрозділі 1.1 дослідниця спочатку пояснює особливості фреймування соціальних процесів у медіа потребами маси, а потім апелює до очікувань зібраної публіки. Такий рефлексивний "стрибок" потребує роз'яснення і уточнення, адже в контексті медіадосліджень прийнято говорити саме про публіку, що є різновидом маси і має свої специфічні характерні властивості, зокрема, спільність когнітивних, афективних, а інколи й конативних реакцій масифікованих індивідів, здатність продукувати громадську думку тощо.

3. На с. 56 дослідниця зазначає: "журналісти можуть репрезентувати війну, дотримуючись принципів: журналістики миру, журналістики співучасті, журналістики війни". Така спроба типологізації принципів, по-перше, потребує обґрунтування із зазначенням критеріїв для диференціації. По-друге, маємо зазначити, що моделі журналістики війни/журналістики миру, запропоновані Й.Галтунгом, є умовними, а відтак і дискусійними. Принципи, що декларуються моделлю журналістики миру, потребують ревізії в умовах російсько-української війни.

4. Потребує уточнення, чому ідеалізація героя у документальних збірках є проявом міфологізації війни у згаданому дискурсі (с. 119).

Загальний висновок та оцінка дисертації.

Висловлені зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи А.О.Червінчук. Дослідження відзначається ґрунтовністю, новизною, виконано на достатньому науковому рівні, має теоретичне та практичне значення.

Усе це дає підстави зробити висновок, що дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій» і затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. №44 «Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», а її автор, Червінчук Аліна Олегівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 061 «Журналістика».

Офіційний опонент:

Доктор наук із соціальних комунікацій,
професор, професор кафедри маркетингу
Національного технічного університету
«Дніпровська політехніка»

М.Б.Т.

Марія БУТИРІНА

